

Waarheid en Wantrouwen

Issuelezing januari 2021, door Madeleijn van den Nieuwenhuizen

In 2016 verhuisde ik naar de Verenigde Staten voor mijn Master – kort erna trad Donald Trump aan als president. Van dichtbij zag ik hoe verspreiding van desinformatie niet alleen een wantrouwen cultiveerde, maar ook relaties en vriendschappen aantastte. En hoewel het aan die kant van de oceaan in een stroomversnelling terecht kwam, is het niet enkel een Amerikaans fenomeen. Inmiddels klotst wantrouwen in veel huizen, appartementen en studentenkamers *hier* tegen de plinten. Ik wil dan ook graag dat wantrouwen en complotdenken tegen het licht houden, zij het meer met omtrekkende bewegingen en persoonlijke ervaringen dan via een uitgedokterde theorie of meta-analyse.

Aan media-aandacht geen gebrek. Ik denk dat we allemaal wel weten dat er, in principe, veel over te vinden is over hoe desinformatie zich snel kan verspreiden met behulp van algoritmes, hoe nieuwsgierigheid naar complotten deels sensatielust is, maar ook samenhangt met een hang naar zingeving of houvast. Misschien lazen we artikelen zoals *Complotdenken over 5G en de pandemie* in het Algemeen Dagblad, of luisterden we de *Reply All* podcast over de opkomst van QAnon

Maar ik geloof dat we – na een maf, duizelingwekkend en desoriënterend jaar als 2020 – niet per se behoefte hebben aan meer artikelen. Ons verder in te lezen. We scannen de krantenkop *Is de complottheorie de nieuwe religie?* en misschien klikken we erop, als we 's ochtends nog fris en nieuwsgierig zijn, maar misschien scrollen we door, naar een kop over geweld in Eindhoven, een ingetrapte Primera, iets met een impeachment procedure, en over hoe de kindertelefoon steeds meer telefoontjes over depressie ontvangt.

Het frustrerende is dat de meeste artikelen ons niet wezenlijk grip geven op de situatie. Daarnaast is, zekere zin, horen of lezen over complottheorieën, en over zij die erin geloven, vaak een vorm van entertainment. Niet zoals de *reality* serie van de Kardashians of het kijken naar Help mijn man is klusser, maar toch, het fascineert, maakt nieuwsgierig. Je ziet iets ontvouwen waarvan je, diep vanbinnen, voelt dat het niet zonder consequenties zal blijven.

Het grote verschil met gniffelen om Help mijn man is klusser – en zien dat iemand geen deur van het huis open kan schuiven zonder tegen dozen vol schroefjes of houtblokjes of ludieke duct tape te bonken – het verschil is dat de kans heel erg klein is dat wij zelf zo iemand kennen, laat staan *zijn*. Het is grappig, omdat de zoi in kamer na kamer ons niet aangaat. Het zijn uitvergrotingen, van onze eigen rommeltjes, op televisie bij de gratie van afwijking van de norm.

Gekkie en kwalijke discussies

Het aanhangen van complottheorieën – of in mildere vorm: een idee dat, laten we zeggen, voorsnog weinig wetenschappelijke aanhang vindt – is steeds minder een afwijking van de norm. Steeds meer iets dat dichtbij komt, ons tijdens Zoom-belletjes met vrienden overvalt, ons stil doet vallen op verjaardagen. Misschien wel zo dichtbij, dat het *anderen* zijn die tegenover *jou* met hun mond vol tanden staan en iets mompelen als: maar 5G heeft toch niets met Corona te maken?

Ik vind al die artikelen en podcasts en columns interessant, maar ze vertellen het verhaal standaard als een verhaal van ons versus hen. Wij die dit artikel schrijven, wij beter-weters, en u, lieve lezer, u weet natuurlijk ook beter, toch? Dat het allemaal onzin is? Dat die vaccins geen tracking-chips bevatten, dat QAnon een bedenkfel is waar mensen als podcastmaker Alex Jones

van profiteren, dat vitamines niet beter helpen tegen Corona dan een mondkapje?

Een kleine tip voor columnisten: als je je gevarieerde, diverse lezerspubliek erbij wil houden en misschien wil overtuigen, zet het deel van hen dat je *juist* binnen de boot wil houden niet weg als gekkies. Zoals bijvoorbeeld, een kleine greep uit de Volkskrant, columnisten Erdal Balci, Jean Pierre Geelen en Aleid Truijens deden.

Want wie bepaalt wat legitieme vragen zijn? Wat 'kwalijske' discussies zijn?

Na het censureren van desinformatie omtrent de Amerikaanse verkiezingen door Facebook en Twitter, schoof de afgelopen tijd ook bedrijf LinkedIn nerveus op haar stoel heen en weer. Wat moeten ze er toch mee, met discussies over Corona? Hadden ze niet een rol te spelen in de verspreiding van desinformatie en zo? Maar.. wanneer is iets eigenlijk desinformatie, wanneer is iets opvriend, wanneer is iets een prima discussie?

Wat resulteerde, bijvoorbeeld, was het censureren van Nijmeegse hoogleraar Ira Helsloot, die een artikel doorplaatste van filosoof Renee den Bos - een artikel eerder geplaatst in een medisch vakblad. Het heette *Is Covid-19 een hype?* Een degelijk artikel. Ook sloot LinkedIn een bericht af van Maurice van den Bosch, voorzitter van de raad van bestuur van het OLVG-ziekenhuis, die opriep tot een discussie over de avondklok – hoe we de voor- en nadelen moesten afwegen. Een legitiem punt, lijkt me.

Ik noem dit omdat het blootlegt dat we worstelen - en dat is ook niet gek, en dat is ook niet erg, maar die worsteling moet wel *dat* blijven: iets lastigs. Iets waarover meningen uiteenlopen en *mogen* uiteenlopen. Niet iets van een groep verstandigen, en een groep gekkies.

Ik wil de hang naar complottheorieën of wantrouwen daarnaast graag een beetje uit de meta-analyse trekken. Ik ga hier dan ook niet gedetailleerd in op de mate waarin het wel of niet het gevolg is van ontzuiling, of van een uit de klauwen gelopen neoliberalisme, of politieke ontgoocheling, of radicaliserende algoritmes, wereldwijde problemen waar geen enkel individu in haar eentje tegen op gewassen is. In plaats daarvan wil ik het kleiner maken, en inzoomen op jou en mij. En op mijn broer.

Het planetarium en het zeebeest

Ik wil beginnen met mijn broer, omdat dat veel eerder begon dan een paar jaar geleden. Ik heb er drie, broers, en het maakt niet uit om welke het gaat - en probeer hem ook maar niet te googelen, geen van hen heeft sociale media (denk dat ik daar een beetje voor compenseer;)

Het is de zomer van 2017. We stonden bij onze ouders in Oldenzaal in de achtertuin een sigaretje te roken. Mijn broer, bijna veertig, stak zijn arm uit, horizontaal, voor zijn borst. 'Zo, zo ziet ie eruit. En dan heb je hier de zon en de maan, en die cirkelen erboven.' Het is een plaat, zegt hij, een planetarium omgeven door een muur van ijs. Ik moest denken aan *Game of Thrones* en *The Wall*. De rook die hij uitblaast kringelt omhoog.

In een vloeiende retorische beweging ging hij door: 'zie je, dus die maanlanding, die kán niet gebeurd zijn, snappie? Die hele NASA, die heeft dat in scene gezet, daar zijn foto's van, wist je dat? Ik zal je wat doorsturen.' Ik knikte.

Ik dacht aan mijn croptop met het NASA logo erop, die lag nog in New York. Ik was even terug in Nederland, een pauze van mijn Master aan Columbia University. Mijn broer ging door. Over het complot van de Amerikaanse elite, dat alle NASA ruimtevaartfoto's nep waren, en ik vroeg me

opeens af wat hij er eigenlijk van vond dat ik daar studeerde. Weliswaar niet bij NASA, maar toch een Amerikaans 'bolwerk', de universiteit.

Hij zei verbaasd: 'ik vind het supertof dat je daar zit meissie, je hebt er hard voor gewerkt. ... Maar, zitten daar ook kritische mensen?' Ik zei dat ik dacht van wel, dat ik het erg waardeerde bij mijn professoren dat ze altijd lieten zien hoe de wetenschap zich ontwikkeld had – dat als er onderzoek opdook dat een lang bestaande theorie weersprak, het vaak met enthousiasme of ontzag werd ontvangen, in plaats van met teleurstelling of frustratie. Dat het niet erg was als het tegendeel werd bewezen, maar dat het juist gevierd werd als vooruitgang.

Hij knikte. Toen zei ik: 'en als ik dan zo hoog in de lucht zit he, tijdens zo'n vlucht van Nederland naar New York, dan zie ik toch echt een bolling van de horizon, het lijkt verdacht veel op een planeet, hoor.' Zijn gezicht lichtte op – de glundering van iemand die gevraagd werd zijn uitvinding toe te lichten. Het is het soort glunderen dat ik ken van academische borrelfeestjes in Manhattan, dat je met iemand staat te kletsen en vraagt: waar gaat jouw onderzoek over? En dat iemand antwoordt dat ze zich als bioloog bezighoudt met Crispr-Cas technologie, over erfelijke eigenschappen en genetica. Dat gevoel dat je *mag*, dat je erover mag vertellen en een luisterend oor hebt.

Dus mijn broer legde mij grijnzend uit waarom het een optische illusie is, die bolling van de horizon. Iets met het licht dat op het landschap valt en onze perceptie vervormt.

Gesprekken met mijn broer laten me beduusd achter. Dat hebben ze altijd gedaan. Mijn broer is niet wat ik zou noemen een *hippe* flat earther. Hij is meer de OG van samenzweringstheorieën. Toen ik vier was en 's ochtends vroeg beneden kwam wanneer hij zich klaar maakte om naar de bakker te gaan om brood in plastic zakken te steken, zat ik op een stoeltje en vertelde hij me, terwijl ie sneetjes witbrood met hagelslag besmeerde en fluorescerende gel in zijn haren streek, over Big Foot, hoe die zich door de bossen van Canada bewoog. Weet je hoe groot die bossen zijn? Zei hij dan met zijn armen breed uitgestrekt. Met grote ogen luisterde ik naar zijn verhalen. Over fossielen, over mythische wezens, over graancirkels in enorme velden die niet door mensen gemaakt zouden *kunnen* zijn.

Toen ik zelf leerde lezen raakte ik in de ban van een boekje over dinosauriërs en oerwezens. Daarin stond een bladzijde met een tekeningetje van het monster van Loch Ness. Op het plaatje: Een dwarsdoorsnede van het grote diepe meer in Schotland, met de lange groene nek van het waterwezen boven het oppervlak uitstekend. Ik heb het boekje wel honderd keer opengeslagen naar die bladzijde. Er zouden foto's zijn opgedoken van Nessie, korrelige, mistige foto's, die maakten dat er elk jaar weer mensen afreisden naar het (verder saaie) meer, om te 'spotten'. Onderwater expedities met camera's in de jaren tachtig en negentig haalden weinig uit. Of was die schaduw toch....?

Naast Britney Spears en die groene flubberhandjes die je tegen het raam kon slaan was ik in de *ban* van dit wezen. Ik droomde erover, hoe het rondzwom in het diepe donkere water, alleen, al eeuwenlang, ouder dan alle mensen die naar het meer afreisden bij elkaar. Ik vond het zielig, zo alleen, wilde het laten weten dat ik in hem geloofde, in zijn bestaan. Als anderen geloven in je bestaan, ben je per definitie minder zielig, troostte ik mezelf.

Op de logge computer, waarop je nog moest inbellen om internet te krijgen, wachtte ik geduldig tot de internetpagina's over Nessie waren geladen. En hoewel alle zinnigjes een zekere scepsis ingebouwd hadden – *if Nessie is real, she would be the largest...* – klampte ik me vooral vast aan één gedachte. Als er geen bewijs is dat Nessie niet bestaat, kan het dus dat Nessie wél bestaat.

Het was een triomf, alsof ik met die gedachte de sceptici te slim af was, mensen die ervoor kozen om niet te geloven.

Een ander moment. Ik weet nog hoe verraden ik me voelde, de dag dat mijn moeder me vertelde dat Sinterklaas niet bestond. Ik was een jaar of 12, het was zomer en we waren onderweg naar een tuincentrum om plantjes te kopen. Ik mompelde iets over hoe lang die baard toch is, en dat ik eigenlijk nog nooit iemand had gezien die ... Enfin. Mijn moeder had opeens een gekke stem, en zei dat ze iets moest vertellen. Ik voelde me belazerd. Maar ook vernederd, iedereen had dit geweten?

Terugkijkend op zoiets verbaast het me eigenlijk hoezeer dat moment in kinderlevens geen vreemde gevolgen heeft. Het is in zekere zin wat socioloog Max Weber begin twintigste eeuw noemde de 'onttovering', de confrontatie met de afwezigheid van magie. Maar kinderen balen even flink en gaan dan door, vaak gesterkt door het idee dat zij nu *Het Geheim* kennen, en andere kinderen nog niet. Wat ik gek vind is dat het amper het effect heeft dat je opeens gaat twifelen aan *alles* wat je verteld is. Ik vroeg niet: 'oh, wordt het vuilnis dan soms opgehaald door een vliegende schotel in plaats van een vuilniswagen? Hoe weet ik nu nog wat waar is?' Mijn onttovering omtrent Sinterklaas torpedeerde me niet in een algehele crisis van vertrouwen.

Met het Monster van Loch Ness was het weer net iets anders - niemand zei me eerst dat ie wel bestond, en daarna niet. Niemand zei er überhaupt veel over. Het was *mijn* waarheid, mijn geheim.

Ergens is het toch gek dat ik nooit ben gegaan van: Nessie is mijn waarheid, naar Nessie is mijn *hypothese*, eentje die ik wil bewijzen of ontkrachten. Ik ben op een gegeven moment gewoon gegaan naar: Nessie? *Who is she?* Niet langer geïnteresseerd. En daarmee wil ik wijzen op dat niet alleen lezen over complotdenkers kan voelen als een vorm van entertainment, maar ook het geloven zelf in complotten of (in dit geval) een mythisch waterwezen. Want écht onderzoek doen – wetenschappelijk of journalistiek – is het grootste deel van de tijd helemaal niet spannend, maar best wel saai. Feiten checken, het doorlopen van de methodologie, dubbelchecken van de resultaten. Er gaan vaak enorm veel saaie uren inzitten, voordat je *misschien* uitkomt bij iets waar je ogen van gaan glanzen.

Even terug naar mijn broer. Ik ging na dat gesprek veel YouTube video's kijken. Ik weet nog dat ik wel vier keer een video keek van een wetenschapper die uitlegt dat je de ronding van de aarde, het planeet-zijn, kan aantonen met een vrij simpel experiment. Stel je een lange stok voor die je in het midden van de zee zet. Als je met een bootje van die stok wegvaart zal die gaandeweg in het water lijken te zakken. Dat is de ronding van de aarde.

De keer erop dat ik mijn broer zag, een paar maanden later, vertelde ik hem enthousiast over het experiment en een paar andere dingen die ik had onthouden. Hij veegde mijn argumenten met hetzelfde felle enthousiasme van tafel. En dat is het lastige vaak van mensen die dus echt in complotten geloven. Het is een misvatting dat ze maar wat roepen, of hun huiswerk niet hebben gedaan. Vaak hebben mensen via internetfora of podcasts juist op werkelijk elk tegenargument een weerwoord geleerd te geven. En dat sta je zelf, als leek, dus al gauw met je mond vol tanden.

Waar we op leunen

Ik ben mijn broer in die zin ook dankbaar. Hij heeft me een belangrijke les bescheidenheid bijgebracht, en me aan het denken gezet over wat het betekent om kritisch na te denken. Ik ben me gaan realiseren dat ik voor veel belangrijke zaken - zoals, geloven dat zwaartekracht bestaat of geloven dat het in Den Haag géén pedofielennetwerk betreft – leun op iets anders dan het zelf

kunnen verifiëren van alle beweringen of stellingen. Namelijk, ik leun op vertrouwen. Ik kan nog zo lang studeren, nog zoveel boeken lezen, nog zoveel podcasts luisteren, uiteindelijk zal ik op veel fronten mijn vertrouwen of scepsis in de gang van zaken moeten uitbesteden aan *anderen*, aan experts.

Het product van achterdocht – iets anders dan scepsis – is dat het zichzelf uiteindelijk in de staart bijt. Het is dan ook interessant om te kijken naar vondsten of geluiden binnen kritische (online) gemeenschappen die afwijken van het partijprogramma.

Een voorbeeldje. Inmiddels is het een veelgebruikte illustratie, Pizza Gate in Washington DC. Een korte samenvatting: Op internetfora 4Chan en 8Chan ging het verhaal dat de Democratische partij, in het bijzonder Hillary Clinton, mensenhandel had gedreven, en dat er satanische rituelen werden uitgevoerd met kinderen in de kelder van een pizzeria. Pizzeria *Comet Ping Pong*, om precies te zijn.

Na het dagen volgen van deze theorie stapte aan man, Edgar Madison Welch, in zijn auto in North Carolina en reed naar DC. Daar schoot ie met een AR-15 de deur naar de kelder open en ontwaarde een hoop... opgeborgen keukenspullen: pannen, grote lepels, een blender. Geen opgesloten 12-jarige seks-slaven.

Een paar dagen later meldde hij in een interview met de New York Times, vanuit de gevangenis, dat *'the intel hadn't been a hundred procent'* – zijn bronnen hadden het niet helemaal bij het rechte eind gehad.

Maar in plaats van dat het een lesje in, laten we zeggen, bescheidenheid was voor degenen die de theorie hadden helpen verspreiden online, dook men in de geschiedenis van Welch. Hij had een tijdje gewerkt als acteur – niet bepaald A-list films, meer de volwassen versie van het spelen van een boom in de groep 8 musical. Zo had hij het slachtoffer gespeeld van een massamoordenaar in een low-budget horrorfilm.

Bewijs genoeg voor zijn maatjes op 4Chan dat het allemaal in scène was gezet, dat Welch onderdeel was van een groot afleidingsmanoeuvre van de Democratische Partij om te doen alsof er niets aan de hand was in pizzeria *Comet Ping Pong*.

Ander voorbeeld. De Netflix documentaire *Beyond the Curve* over mensen die geloven dat de aarde plat is. Een aanrader. Daarin volg je als kijker onder andere Patricia Steere, aanvankelijk beheerder van een Youtube-kanaal – *Flat earth and other hot potatoes* – waarin ze flat earthers interviewt. Ze beschouwt zichzelf als een 'complot-realist' en zegt dat de enige bron die ze werkelijk vertrouwt zichzelf is. Ze zal geloven dat een bomaanslag heeft plaatsgevonden als ze zelf een been heeft verloren. Het aparte is, op een gegeven moment beginnen andere complotdenkers (of: complotrealisten) *haar* te verdenken van samenzwering met de overheid. Een beetje bedremmeld zegt ze tegen de camera: 'Opeens werd *ik* in twijfel getrokken? Er waren mensen die zeiden dat ik voor de CIA werkte, omdat dat de laatste drie letters van mijn naam zijn, Patricia.' Een glimlach, opgehaalde schouders.

Hoe we omgaan met kritiek, met valide tegenargumenten, met inconsistent gedraai binnen onze eigen achterban, laat ons zien of we te maken hebben met gezonde scepsis of een voorliefde voor achterdocht of wantrouwen.

Vragen durven stellen

Ik heb zelf een mediakritisch Instagram-account, Zeikschrijf, ik ben in principe erg vóór dingen

aan de kaak stellen en het durven bevragen van zaken ook als de meerderheid van de bevolking er z'n mond over houdt. Er zit in een kracht in het bevragen van de status quo, of het plaatsen van vraagtekens, maar je hebt vervolgens ook een verantwoordelijkheid om uit te leggen op basis waarvan, of waarom je dat doet.

In september vorig jaar kwam de befaamde #Ikdoenietmeermee, free the people-actie. Onder een vijftal van de posts van artiesten en muzikanten plaatste ik een kort commentaar. Daarin vroeg ik: oké, je zegt de overheid niet te vertrouwen en dat we vrij moeten breken. Welke individuen of partijen zou je vertrouwen om onafhankelijk toezicht te houden op de overheid; en waar precies vind je dat mensen van bevrijd moeten worden?

Waarmee ik niet wil suggereren dat je pas vragen mag stellen als je uitgebreid onderbouwde oplossingen of theorieën hebt, maar wel om aan te geven: als je zo'n disruptieve knuppel in het hoenderhok gooit (sommige van die mensen hadden honderd duizenden volgers) moet je wel een béétje een idee hebben hoe je het dan wél voor je ziet.

Geen van de influencers of artiesten reageerden. Behalve: Brace! (Mijn nineties hart maakte een sprongetje.) Die reageerde met: 'Je moet gewoon zelf je onderzoek doen.' Hetzelfde zag je eigenlijk gebeuren met Doutzen Kroes, een paar weken dáárvoor. Die insinueerde tegenover haar 6,2 miljoen volgers dat er een samenzwering gaande was waarbij de overheid ons bang wilde houden, en dat het bedrijfsleven en de media onder één hoedje speelden met betrekking tot Corona en ze moedigde aan tot *dare to ask questions*. Toen vroeg ik ook: welke onderzoeken lees je dan, welke antwoorden heb jij dan gevonden op de vragen die je stelde?

Ze reageerde kort én positief: *I think it's beautiful if everyone does his own research!*

Nou, toen kon ik natuurlijk gelijk aan de slag! Ik wist precies waar te beginnen.

Het heeft me veel aan het denken gezet over wat het betekent om kritisch te zijn. De betekenis lijkt verschoven te zijn. Vroeger betekende het bijvoorbeeld dit: je ziet een deskundige met een microfoon in haar hand op televisie iets uitleggen, je vraagt door over haar onderzoeksmethode, bevraagt bepaalde conclusies, als er iets rammelt verschijnt er een analyse in de krant die je leest. Nu lijkt het te betekenen: je ziet een deskundige met een microfoon in haar hand op televisie iets uitleggen, en je vraagt: wat geef haar het recht daar te staan, wat maakt haar een expert, ik las op Facebook dat er iets niet in de haak is.

Het is een wantrouwen jegens autoriteit, een crisis van vertrouwen.

Terwijl, op zoveel *andere* manieren plaatsen we constant ons vertrouwen in de handen van anderen. Als jij een hartoperatie moet ondergaan, ga je niet op de snijtafel tegen de dokter zeggen: maar mevrouw, ik heb op Wiki gelezen dat het scalpel dat u nu vast heeft niet het juiste instrument is om te gebruiken. Nee, je ademt netjes je narcose in en laat mevrouw haar werk doen. Waarom zijn we, met andere woorden, zo *selectief* kritisch, wantrouwend? Waarom vertrouwen we de ene expert wel, en de andere niet?

Het schoppen van de waakhond

Hoewel ik ervoor pleit om mensen binnenboord te houden en niet uit te maken voor gekkie, betekent mijn pleidooi *niet* om niet kritisch te zijn op complotdenkers, of op mensen die achterdocht tot een kunst hebben verheven. Ik zou simpelweg willen aanmoedigen om in gesprek te treden, en bijvoorbeeld te wijzen op inconsistenties, of te vragen naar methodologie en aanpak.

Een terugkerend argument bij bijvoorbeeld bekritisering van zogeheten *mainstream media* is dat ze verweven zouden zijn met de machten in Den Haag, geld zouden ontvangen van anonieme (linkse?) donoren, dat alle kranten vallen onder paraplu-mediagroepen.

Wat ik die corrupte mainstream media echter vooral zie doen, is bijvoorbeeld dit:

- Het blootleggen van de toeslagenaffaire die leidde tot het aftreden van het kabinet (tot u gebracht door dat corrupte RTL Nieuws, en Trouw)

- Onderzoek van dat doortrapte NRC, dat deze week aantoonde dat honderden mensen die gebruik maken van een goedkope corporatiewoning ondertussen meerdere woonhuizen bezitten.

- Analyses van geldstromen door dat geniepige Follow the Money toonde aan dat de vervolgens afgetreden VVD-voorzitter Henry Keizer zichzelf verrijkte bij de overname van een begrafenisonderneming.

- Die listige omroep HUMAN, die met de documentaire *Klassen* licht schijnt op ongelijkheid binnen het Nederlands onderwijs.

Welk diepgravend onderzoek heeft De Andere Krant (inmiddels te koop bij de Bruna wanneer die weer opengaat) gedaan? Welk onrecht hebben zij onomstotelijk aan het licht gebracht?

En ook niet onbelangrijk, als je zo zenuwachtig bent over het feit dat verschillende kranten onder dezelfde overkoepelende mediagroep vallen, heb je dan ook gekeken wat dat in de praktijk inhoudt? En als het je zo gaat om geldstromen, heb je dan een idee wie De Andere Krant financiert? Vind je daar de transparantie die je zoekt? Of is degene die het luidst anderen beticht van corruptie zelf gevrijwaard van wantrouwen of achterdocht, bij gratie van een fel uitgestrekte wijsvinger?

Zou het niet logisch zijn dat wanneer je gedegen kritisch onderzoek wilt steunen, je je geld juist geeft aan journalistieke instanties met een lange staat van dienst op het gebied van aangekaarte schandalen? Waarom de waakhond van de democratie neerschoppen, een steen tegen zijn achterhoofd keilen tijdens rellen tegen de avondklok, hem dwingen logo's van busjes te verwijderen omdat het anders onveilig is om z'n werk uit te voeren? En als je vindt dat je daarmee zelf de betere waakhond bent geworden, *waar* waak je dan precies voor?

Angstmakelaars

Volgens een rapport van de Landelijke Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid is de samenzweringstheorie in opmars. Ze houden het vanuit veiligheidsopzicht in de gaten. Immers, met graancirkels en mythische zeewezens is dan wel niet zoveel mis, het grootschalig mobiliseren van groepen mensen om, zeg, het Capitool te bestormen of politici op het binnenhof ongegrond te belagen omdat het pedofielen zouden zijn, wel.

Beatrice de Graaf, terrorisme expert, beschrijft hoe er sprake is van een radicaliserend gevaar hoe klein en 'onschuldig' complotten ook beginnen. Ze roept op tot het in de gaten houden van zogenaamde 'angstmakelaars' mensen die er *baat* bij hebben, dat mensen angstig zijn. Doutzen Kroes mag dan op haar Instagram vragen wie ervan profiteert om ons bang te houden (daarmee doelend op de overheid), maar de ironie is juist dat er veel spelers zijn *binnen* de complotgemeenschap die profiteren van de verspreiding van angst en wantrouwen. Mensen met populaire podcasts, zoals de Amerikaan Alex Jones, die met de verkoop van dure *merchandise* over dat *FAKE NEWS CNN* zijn rekeningen betaalt.

Je kan de hashtag #followthemoney gebruiken om te wijzen naar een overkoepelende, kwaadaardige elite, je kan 'm ook gebruiken om de motivaties van de grootste aanjagers van angst en wantrouwen te traceren. Wat overigens dus niet wil zeggen dat er verder geen corrupt onrecht, geen politieke misstanden zijn in de wereld, maar wel dat we kritisch moeten zijn op wat echte *smoking guns* zijn en wat niet.

De consequenties van de theorie

Complottheorieën, aanschouwt als observerende buitenstaander, zijn misschien grappig en vermakelijk. Alleen, ze zijn grappig en vermakelijk tot ze dat niet meer zijn. Want uiteindelijk kom je uit bij een belangrijke vraag: als de maanlanding in scène is gezet, als Coronabeleid bewust overdreven wordt door overheden om ons angstig te maken, als er een chip in onze arm wordt gespoten straks, wie, wie heeft daar dan baat bij, wie profiteert?

En het antwoord op die vraag, is zoals ik eerder al kort aanstipte, onrustbarend. De elite waar mijn broer het kort over had, is in uitgebreidere antwoorden vaak een nog duistere dan hij het deed voorkomen. Als je doorgraaft en doorvraagt kom je uiteindelijk vaak bijvoorbeeld uit bij Jodenhaat, bij antisemitisme. Bij dezelfde soort complotten van Joodse families die via het rijke bankwezen en de culturele industrie hun tentakels om de wereld zouden slaan. Het is dezelfde theorie die eind negentiende eeuw, en zeker in de twintigste eeuw, een steeds grotere groep mensen in de ban had.

Gisteren was het Internationale Herdenkingsdag voor de Holocaust. In de jaren 1941-1945 werden 6 miljoen Joden vermoord. Velen stonden erbij en keken ernaar, gevoerd door decennialange propaganda en jarenlange indoctrinatie dat het de duivel zou zijn, een machtige elite.

Complottheorieën zijn niet zonder consequenties.

Ik wil even duidelijk zijn, het is niet zo dat elke buurman, vriendin of kapper die jij kent en die in bepaalde zaken gelooft waar jij het jouwe van denkt, een antisemiet is. Wat ik wél wil aangeven, is dat die uiteindelijke theorie van een heerschappij door een elite vaak verweven blijkt met racistische en antisemitische denkbeelden.

Onderzoek van her en der laat zien dat antisemitisme meer floreert dan het in jaren heeft gedaan, parallel aan de verspreiding van complottheorieën. Statistieken laten zien dat er bijvoorbeeld in Europa en de VS een aantoonbare verhoging is van geweldsdelicten jegens Joden.

Om in alle eerlijkheid te spreken, ik heb mijn broer nog niet durven vragen, of hij denkt dat Joden boosdoeners zijn. En toch ga ik dat doen. Net zoals we dat allemaal moeten doen, die moeilijke gesprekken voeren. Dat gesprek hoeft echt niet te beginnen met die vraag - zoals ik al zei zitten vele mensen in Nederland op dit moment op het niveau 'de NOS is *fake news*' en 'beter vitamines slikken tegen corona dan het vaccin', maar maak je geen illusies. Ga de gesprekken niet uit de weg, alleen omdat je de lieve vrede graag bewaart, of moe bent na weer een dag scrollen door de nieuwscyclus.

Een van de redenen dat ik er fervent voor zal blijven pleiten mensen niet weg te zetten als gekkies of 'idioten' is omdat het niet alleen ontmenselijkt - maar ook omdat we ons die vervreemding niet kunnen permitteren. Vervreemding en ridiculisering leidt tot isolatie en isolatie leidt, zo tonen studies aan, tot een grotere kans op afdrijving en radicalisering. Hou elkaar erbij.

Zet mensen bijvoorbeeld niet direct we als mafkezen, ga niet meteen zuchten als iemand iets zegt wat jou voorkomt als belachelijk of overtrokken, erken dat zij het wel degelijk serieus nemen en dat het waarschijnlijk belangrijk voor ze is, probeer erachter te komen wat het precies is dat ze geloven, vraag door, waar lezen ze hun informatie en waarom vertrouwen ze die bronnen wel en andere (die jij misschien vertrouwt) niet? Toon interesse en stel vast dat ook jij het belangrijk vindt om kritisch na te denken, al komen jullie misschien niet bij dezelfde conclusies uit, besef dat je niet zomaar iemands gedachten gaat veranderen – en het niet zo alsof je niet meer gezellige dingen kan doen tot je dit ene ding tot op de bodem hebt uitgezocht – geef elkaar de tijd, en de ruimte, maar hou de dialoog wel gaande.

Zoals Doutzen zegt, durf vragen te stellen, maar misschien nog spannender: durf te luisteren, ook als je in de eerste instantie schrikt van het antwoord.